

Krleža, Miroslav



KRLEŽA, Miroslav

Krleža, Miroslav, hrvatski književnik (Zagreb, 7. VII. 1893 – Zagreb, 29. XII. 1981). Autor najznačajnijih tekstova hrvatske književnosti XX. st. i pokretač mnogih kulturnih inicijativa zasnovanih na kritičkom osvještavanju hrvatskog društva, što je njegov opus učinilo jednom od središnjih odrednica u izgradnji moderne Hrvatske. Djelujući u uvjetima izrazite društvene podijeljenosti s obzirom na temeljne probleme zajednice, uspio je, ne izbjegavajući prijepore, uobličiti svoju polaznu, estetsku poziciju kao nedvojbenu za pristaše i protivnike, pa je integralnost njegova djela i misli u bitnoj pretpostavci nacionalnoga kulturnoga standarda.

Krleža je podrijetlom iz građanske obitelji s nekoliko sjevernohrvatskih nasljednih odvjeta, što mu je pomoglo da unatoč skromnu statusu roditelja stekne solidnu obrazovnu i socijalnu osnovu. Nižu je gimnaziju završio u Zagrebu, 1908. otišao je u kadetsku školu u Pečuh, a 1911. u vojnu akademiju Ludoviceum u Budimpešti, ali ju je napustio već 1913. pokušavajući, zaokupljen balkanskom krizom, preko Pariza i Soluna stići do Beograda. Bez uporišta u Srbiji, vratio se u Zagreb, počeo raditi u novinskim redakcijama, objavljivati prve književne priloge te postao profesionalnim književnikom. Potkraj 1915. bio je unovačen i u ljeto 1916. poslan na bojište u Galiciji; zbog bolesti je bio oslobođen od vojne službe na ratištu pa se potkraj 1917. vratio u Zagreb. Pisao je komentare o stanju na bojištima I. svjetskog rata, počeo objavljivati prve knjige te s krugom vršnjaka na valu općega nezadovoljstva i skromnih zasada socijaldemokratske tradicije sudjelovati u formiranju začetaka hrvatskoga komunističkoga pokreta. Nastojeći otpočetak zadržati gestu umjetnika kojemu je programatski i stvarno namjera fiksirati a ne uređivati svijet, 1919. s A. Cesarcem pokrenuo je i uređivao avangardistički časopis *Plamen*, poričući mitove hrvatske kulture, ali i tzv. vidovdanski kompleks, kroz koji su se očitovale prave težnje srpske politike. Časopis je bio zabranjen, a Krležu je policijski nadzor pratio sve do uspostave komunističkog poretka 1945. Kazališta i nakladnici počeli su 1920-ih prihvaćati Krležinu suradnju, pa su on i njegova supruga Bela, pošto je potkraj 1920-ih ona dobila stalni glumački angažman, postali istaknut umjetnički par, a njihov je dom sve do njihove smrti bio važnom točkom društvenog života. Premda je Krležino djelo izrazito određeno Zagrebom, više je puta dulje vrijeme izbivao: 1920–21. boravio je u ludbreškome kraju, početkom 1925. nekoliko je mjeseci boravio u Rusiji; od siječnja do rujna 1932. bio je u Češkoj, pa u Varšavi i Parizu; od jeseni 1933. pokušavao je djelovati u Beogradu, gdje je 1934. s M. Bogdanovićem pokrenuo časopis *Danas*. God. 1949–50. u Parizu je pripremao izložbu jugoslavenske srednjovjekovne umjetnosti. Za ustaškoga režima 1941–45. bio je prvo uhićen, a potom u prešutnoj kućnoj internaciji uz potporu kruga prijatelja u kojem se isticao Đ. Vranešić.

Osim kao umjetničkom koncepcijom, Krleža je književnošću trajno bio zaokupljen i kao kulturnim modelom. Njegovi su časopisi *Plamen*, *Književna republika* (1923–27), *Danas* i *Pečat* (1939–40) orijentacijska polja hrvatskog modernizma; sudjelovao je pri pokretanju i određivanju smjera dvaju

najznačajnijih književnih časopisa druge polovice XX. st., *Republike* i *Foruma*; neprestano je u novinama i javnim forumima kritički raspravljao, sudjelovao u pripremi izvedbi svojih drama te osobito u redigiranju i objavljivanju svojih djela. Za svojega stvaralačkoga vijeka objavio je gotovo 200 autorskih knjiga. Prvu kolekciju pokrenuo je već 1923. kod koprivničkoga nakladnika Vošickoga, slijedili su reprezentativni nizovi zagrebačkih nakladnika Minerve i Biblioteke nezavisnih pisaca 1930-ih, pokušaj sa Suvremenom nakladom Jos. Čaklovića u ljeto 1945., potom izdanja Nakladnoga zavoda Hrvatske od 1946., sabrana djela Zore od 1952. te naposljetku sabrana djela u 45 knjiga s dodatnom petosveščanom *Panoramom pogleda, pojava i pojmova* sarajevskoga nakladnika Oslobođenje (1975–88). Premda je bio utjecajna figura društvene nomenklature i najprevođeniji hrvatski pisac svojega doba, utemeljitelj Leksikografskoga zavoda (koji danas nosi njegovo ime) te pokretač i glavni urednik niza enciklopedija, Krleži za života nisu bila objavljena cjelovita djela. S time je u vezi i njegova oporuka, kojom je na dvadesetak godina bilo odgođeno raspolaganje njegovom rukopisnom ostavštinom, što se većim poznatim dijelom danas čuva i obrađuje u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Za kompleksnost tipološke raščlambe Krležina djela znakoviti su njegova velika žanrovska obuhvatnost i difuznost, vremenski planovi epoha i pripadnih stilskih formacija – one iz koje je proizišao i s kojom je bio u retrospektivnu i na svoj način nostalgичnu dijalogu te one koju je u razmjerno dugu ciklusu nastojao podvrgnuti ne samo misaonomu nego i stilskomu jedinstvu – razvijajući kompleksnu rečenicu u sintaktički ritam hrvatskog standarda bez presedana u uzorima i bez postupka za nasljedovanje. Krleža je u književnost ušao na uobičajen način: posve u duhu svojega doba i kulturnih prilika u svojoj sredini želio je privući pozornost lirikom i pokušati dospjeti na dramsku scenu. Čak i kada je u figurativnome rekvizitariju ili dramaturškim sredstvima ta početnička gesta bila provokativna ili prezahtjevna za prag očekivanja, ona se čvrsto držala kriterija ukorijenjenosti i razumljivosti, potencirajući svoj rast u odgovarajućem rastu konkretne kulture koju je modulirala. Krležino se djelo zato prije segmentira u problemskim ciklusima nego u žanrovskima, a problemi lirske impostacije i dramaturške konzistencije nerijetko su objašnjivi tek na razini obuhvatne ambicije. Razvijajući odnos prema svojem predmetu od avangardističke negacije do enciklopedičke sinteze, Krleža je strukturirao cijeli kompleks divergentnih punktova, s prividno jasno postavljenom ideološkom podlogom, ali međusobno i kao cjelina dijaloški postavljenih prema tradiciji i velikim pitanjima povijesti kao općega vremena pred kojima se hrvatska kultura do njega uglavnom skanjivala.

Već je u prvim objavljenim tekstovima, dramoletima *Legendi* i *Maskerati* (1914), narativnim lirskim fragmentima (*Zaratustra i mladić*, 1914) i *Podnevnoj simfoniji* (1916), pokušavao rastvoriti i pretopiti žanrovske okvire. Ukupno je objavio osamnaest dijaloških tekstova: *Legendu*, *Maskeratu*, *Hrvatsku rapsodiju* (1917), *Kraljevo*, *Kristofora Kolumba* (1918), *Michelangela Buonarrotija*, *U predvečerje* (1919), *Galaciju*, *Adama i Evu*, *Golgotu* (1922), *Vučjaka* (1923), *U agoniji*, *Gospodu Glembajeve* (1928), *Ledu* (1932), *U logoru* (1934), *Areteja* (1959), *Salomu* (1963), *Put u raj* (1970). Posredno se može pretpostaviti, a i izravnim uvidom u ostavštinu potvrditi da je Krleža radio i na drugim dramaturškim predlošcima, od kojih su neki zagubljeni, u nekim je primjerima sam provjeravao dramaturški, odn. narativni profil svojih tekstova, a neki su mu pripovjedni pa i esejistički tekstovi priređeni za scenu (npr. *Banket u Blitvi*, *Zastave*, *Moj obračun s njima*), ali to ne mijenja težišne, koncepcijske ni razvojne topose njegove dramaturgije. Krležino se kazalište uobličavalo u mnogobrojnim inačicama prvotnih tekstova, potaknutima zahtjevima izvedbe i promjenom receptivnoga okruženja. Svoje je prve artistske i simboličke vizije (legende), pa i socijalne kompozicije s verističkom i ekspresionističkom poetičkom podlogom, zasnovao znatno prije nego što su one bile scenski formirane; stabilnim, uvjerljivim i formativnim na razini cijeloga opusa pokazao se glembajevski ciklus (*U agoniji*, *Gospoda Glembajevi*, *Leda*), nastao u maniri analitičke drame »nordijske škole«, s nizom karakternih slomova kojima se (de)mistificira i kompenzira povijesna i socijalna freska zagrebačke građanske sredine. Kao pjesnik počeo je na zasadama hrvatske moderne, s estetiziranom dikcijom koja se brzo razvijala prema svjetonazornom vitalizmu, što je upravo u pjesmama otišao aktivistički najdalje, pod općom figurom »ratne lirike«, ali i plakatiranja lenjinističke dinamike. U jedanaest zbirki – *Pan*, *Tri simfonije* (1917), *Pjesme I*, *Pjesme II* (1918), *Pjesme III*, *Lirika* (1919), *Knjiga pjesama* (1931), *Knjiga lirike* (1932), *Simfonije* (1933), *Balade Petrice Kerempuha* (1936), *Pjesme u tmini* (1937) – tematski i stilski krug te stihovni i ritmički osjećaj prostiru cijeli registar traženja, koje se smatra dorečenim u artificijelnim *Baladama Petrice Kerempuha*, pomaku od standarda u jezičnom i kulturnom pogledu, kako bi se otkrila pritajena postojanost subjekta na kojem Krležino djelo inzistira. Problemskomu polju Krležine dramaturgije i lirike uglavnom pripadaju i novelistički ciklusi; u prvome, »domobranskome ciklusu«, strukturiranom u zbirci *Hrvatski bog Mars* (1922., konačna redakcija 1946),

obrađen je kompleks vojničkoga stradanja hrvatskog čovjeka, koje je u I. svjetskom ratu doseglo fatalističke, apsurdne razmjere, u drugome, »jakobinskome ciklusu«, zaokupljen je pojedincima koji ne uspijevaju prevladati ograničenja malograđanske sredine (zabranjena zbirka *Hiljadu i jedna smrt*, 1933), a u trećem, glembajevskom ciklusu, riječ je o jedanaest prozih fragmenata sa situacijskom i generičkom razradbom dramaturške cjeline. Krležin se pripovjedni tekst u 1920-ima, dosljedno tendenciji u europskoj prozi, od kraćih vrsta (*Tri kavaljera frajle Melanije*, 1922., *Vražji otok*, 1923) razvijao prema kanonizaciji romana, što u njegovu središnjem pripovjednom djelu, modernom romanu *Povratak Filipa Latinovicza* (1932) – priči o umjetniku koja zadire u organsku nemoć društva i kulturnog modela – hrvatsku prozu dovodi u simultanu poziciju (M. Proust, R. Musil, R. M. Rilke). Sljedećim će romanima, *Narubu pameti* (1938), *Banket u Blitvi* (I–III, prva knjiga 1938) i *Zastave* (I–V, prva knjiga 1962), sigurnim narativnim i superiornim intelektualnim strategijama sročiti stotine stranica kronike o srednjoeuropskoj kulturnoj i političkoj panorami, ali će određujućim i uporišnim za razumijevanje i formativnost njegova djela ostati upravo rane 1930-e, s glembajevskom cjelinom, romanom *Povratak Filipa Latinovicza* i *Baladama Petrice Kerempuha*. Krležin je utjecaj u hrvatskom društvu upravo tada dosegnuo vrhunac, što se posebno odražavalo u većem, problemskom, nefikcionalnom, u širem smislu esejističkome dijelu njegova opusa. Premda se u Krležinim tekstovima teško mogu razdvajati strukturne razine, što je posebno izraženo u zbirci *Izlet u Rusiju* (1926), s putopisnom poveznicom, ali tematski, narativno i asocijativno suptilnu mozaiku o strogo osobnome doživljaju sovjetske Rusije, upravo su njegove studije društvenih i kulturnih kontroverzija (*Moj obračun s njima*, 1932; *Deset krvavih godina*, 1937; *Dijalektički antibarbarus*, 1939) dovele do odlučujućih rasprava o izgledima i održanju hrvatskog društva. Osim o književnosti i umjetnosti pisao je o povijesti, politici, filozofiji, medicini, posvetivši se u doba rada na enciklopediji, nakon 1950., gotovo univerzalnom opserviranju, djelomice objavljenom (pet knjiga) u opsežnim izvodima (fragmentima i zapisima) iz dnevnika, odn. opsežnoj građi enciklopedijskih bilježaka (*marginalia lexicographica*). Njegove osobne relacije zrcale se u vrlo opsežnoj i dugogodišnjoj korespondenciji.

Za razliku od književnog djelovanja, u prosudbi kojega trajno prevladavaju izrazito pozitivne ocjene, Krležino je javno, odn. političko djelovanje izazivalo

žestoke otpore i prijepore. Još od rane mladosti zastupao je protuimperijalističku koncepciju komunističkog pokreta, pri čemu je rješenje hrvatskoga nacionalnoga pitanja vidio u federalizmu kakav je proklamirala Treća internacionala. Raslojavanje hrvatskoga komunističkoga pokreta u jugoslavenskom okruženju dovelo ga je u svojevrsnu ekvidistanciju od političke prakse i ljevice i desnice pa se o njegovu neposrednom društvenom djelovanju može govoriti tek nakon uspostave komunističke vlasti u 1940-ima i pridobivanja Titova punoga povjerenja nakon 1948., odn. napuštanja staljinističke prakse. Krleža je i u razdoblju 1918–41. pokušavao organizirano djelovati u hrvatskim kulturnim institucijama i komunističkom pokretu, ali u njima nije dobivao ni približno onoliko utjecaja kao u javnosti. U društvenim uvjetima tzv. narodne demokracije sudjelovao je u postavljanju i stabiliziranju mnogih tradicionalnih i novih institucija i programa: Društva književnika, Akademije, Matice hrvatske, Leksikografskoga zavoda, zaštite kulturne baštine u Zadru, zaštite prava na dostojanstvo umjetnosti (*Govor na Kongresu književnika u Ljubljani*, 1952), zauzimanja za slobodan razvoj hrvatskog jezika (potpora *Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*). Posebnu važnost za razumijevanje Krležina djela ima njegovo poznavanje drugih kultura iz okruženja i suradnja u njima, napose srpske, mađarske i bosanske.

U hrvatskoj književnoj i kulturnoj povijesti uopće Krležino se djelo u cjelini smatra izvanrednim, neusporedivim pojedinačnim prinosom, a u vanjskoj stručnoj i općoj opservaciji hrvatskog nasljeđa najvažnijom modernom referencijom. Polemično i kooperativno, to je djelo promicalo nove poetičke usmjerenosti, ali i zasjenilo druge; ono u svoje doba i u svojoj sredini nije imalo ravnopravna oponenta, što pri prosudbi ne treba zanemariti i s čime je i samo to djelo u svojem unutrašnjem dijalogu računalo.

God. 1993–98. objavljena je enciklopedija posvećena Krležinu životu i radu (*Krležijana*, I–III), a 2000. započeto je izdavanje njegovih sabranih djela.